

3.

L'acolliment de refugiats a Sabadell durant la Guerra Civil

Esteve Deu Baigual

Fundació Bosch i Cardellach

Totes les guerres provoquen desplaçaments de població i allaus de refugiats. En tenim imatges cada dia a la televisió. La Guerra Civil espanyola no va estar exempta d'aquesta problemàtica.

A partir del mes d'octubre de 1936, van començar a arribar a Sabadell refugiats d'altres zones de l'estat. El decurs de la guerra i les successives conquestes de territoris per l'exèrcit rebel van marcar el calendari de la vinguda de refugiats a Catalunya, que es van repartir per diferents pobles i ciutats, entre elles Sabadell. El mes de setembre de 1936 havien caigut en poder dels colpistes les províncies de Guipúscoa i d'Àlava. A l'octubre es va iniciar una primera ofensiva de les tropes franquistes, per l'assalt de Madrid,

amb l'obertura de diversos fronts. El febrer de 1937, es va produir la caiguda de Màlaga. Entre els mesos de juny i octubre de 1937 van quedar sota el control dels feixistes Biscaia, Cantàbria i Astúries. A començament de 1938, les tropes sollevades van reconquerir Terol i el mes següent, Osca. Durant el mes d'abril de 1938 van caure en mans franquistes la ciutat de Lleida, altres municipis d'aquesta província i les primeres localitats del sud de Tarragona, amb l'obertura dels fronts del Segre i de l'Ebre.

Així doncs, ja el 14 de setembre de 1936, van venir a Sabadell els primers refugiats procedents de Guipúscoa. El 9 d'octubre de 1936 va començar a arribar a la nostra ciutat un important contingent de persones, que van fugir del setge de Madrid. Entre el 20 i el 23 de febrer de 1937, ho va fer un grup nombrós de refugiats de Màlaga i d'Almeria. El 10 d'octubre de 1937, va venir el primer gruix de refugiats procedents de Biscaia, Astúries i Cantàbria. Entre finals de 1937 i començaments de 1938, el nombre de refugiats va augmentar amb els procedents d'Osca i, a partir del mes d'abril, amb els de Terol. Ja el mateix mes, trobem a Sabadell els primers refugiats catalans, de la província de Lleida, i, el juny, del sud de la província de Tarragona¹.

Alguns d'aquests refugiats, però, no van venir a Sabadell de manera directa des dels llocs de residència. Una part important dels primers refugiats vinguts de Guipúscoa i després, de Biscaia, de Cantàbria i d'Astúries, van arribar procedents de França, on havien anat a parar en primera

instància. També molts dels refugiats de la província d'Osca van venir en dues etapes, després de fer una primera escala a Lleida o a Tarragona. Al llarg de la guerra, també van anar a parar a Sabadell refugiats procedents d'altres localitats, molts pel seu compte o afegits als contingents principals. Així mateix, un cop establerts a Catalunya, hi va haver una certa mobilitat interna, de tal manera que alguns dels que es van acabar establint a Sabadell, havien viscut abans en altres municipis catalans.

El nombre de refugiats que van fer estada a la nostra ciutat va ser de 2.482 i, a més, van néixer a Sabadell 24 criatures, fills de famílies nouvingudes. Aquesta immigració representava aproximadament el 5% de la població sabadellenca que hi havia al començament de la guerra. Així doncs, el total de refugiats que van ser atesos, amb major o menor grau d'assistència i durant més o menys temps, fou de 2.506.

Quadre 1. Procedència dels refugiats arribats a Sabadell entre 1936 i 1938²

Província	Directament	Indirectament*	Total
Guipúscoa	56	47	103
Biscaia	47	52	99
Cantàbria	16	8	24
Astúries	516	20	536
Osca i Terol	331	152	483

Lleida i Tarragona	203	3	206
Madrid	758	38	796
Màlaga i Almería	78	27	105
Altres províncies	39	45	84
Desconegut			50
Total	2044	388	2482

* Dels que no van venir directament des dels seus llocs d'origen, 124, van arribar procedents de França, dels quals la majoria eren de les regions del Cantàbric. Els altres 264 procedien de localitats catalanes, per mobilitat interna, o de l'Aragó, amb estada prèvia a altres localitats de Lleida i de Tarragona.

Com es pot veure en el quadre 1, la major part dels refugiats, el 96,1%, eren d'unes poques regions concretes; de Madrid, un 32,0%; d'Astúries, un 21,6%; de l'Aragó, un 20,2%; del País Basc i de Cantàbria, un 9,9%; de Lleida i de Tarragona, un 8,2%; i de Màlaga i d'Almería, un 4,2%.

No tots aquests refugiats van restar a Sabadell fins al final del conflicte. Hi va haver un degoteig de baixes, un total de 605, per diverses circumstàncies: trasllats a altres localitats, incorporació a l'exèrcit, retorns al lloc d'origen, defuncions i abandonaments de la ciutat sense autorització; d'aquests darrers es desconeix el seu destí.

Quadre 2. Refugiats que van causar baixa per diversos motius³

Motius de la baixa	Nombre
Persones que van marxar pel seu compte, sense autorització	216
Traslladats a altres localitats catalanes, amb autorització	139
Traslladats a altres localitats de la resta d'Espanya, amb autorització	111
Autoritzats a retornar al lloc d'origen	50
Emigrats a França	11
Emigrats a Suïssa	2
Incorporats a l'exèrcit republicà	35
Menors ingressats en reformatoris de Barcelona	11
Baixes per defunció	30
Total	605

Efectivament, malgrat que els refugiats tenien limitada la seva mobilitat pel territori, molts van marxar de la ciutat sense autorització, per la qual cosa desconexim on van anar a parar, com ja s'ha dit. Altres, en canvi, van tenir permís per canviar de residència. Així, alguns va anar a localitats catalanes per a reagrupaments familiars; altres van ser autoritzats a anar a diverses províncies espanyoles, en les quals, possiblement, tenien familiars; uns quants van

marxar a l'estranger; i també n'hi va haver que van retornar al lloc d'origen. Així mateix, cal dir que alguns menors van ser ingressats en reformatoris de Barcelona, per problemes d'indisciplina; uns quants joves van haver d'incorporar-se a l'exèrcit; i 30 refugiats o fills seus, que ja van néixer a Sabadell, hi van morir durant la guerra, un nombre important dels quals eren nadons o de pocs mesos d'edat.

L'arribada dels primers refugiats va agafar les autoritats locals una mica per sorpresa; però es va reaccionar amb certa rapidesa. El 27 d'octubre de 1936, es va crear el Comitè Local d'Ajut als Refugiats, format, inicialment, per l'alcalde Josep Moix Regàs, que va delegar les seves funcions en el Conseller de Sanitat i Assistència Social, Manuel Farràs Baró; per un regidor de la mateixa conselleria, Joan Sangres Serarols. Hi havia també dos representants de la UGT i de la CNT, Joan Sala Rovira i Joan Hernández Orenes, respectivament; un del Socors Roig Internacional, Camil Mitjavila Frasnó; i un altre de l'Associació pro Infància Obrera, Maria Renom Virgili; i en va assumir les tasques de secretaria el funcionari municipal, Manuel Sogas Ubach. Després s'hi van afegir també representants de l'Associació de Pares d'Alumnes de les Escoles Primàries.

Aquesta comissió va experimentar molts canvis en la seva composició, principalment, entre els vocals representants d'entitats. Hi van passar també: Maria Gispert Coll, Ildefonsa Montsech Codina, Carme Font Parés, Ramon Balagueró Barril, Salvador Farrés Prat, Dolors Carcellé Sa-

las, Josep Catafau Manent, Magdalena Cassi Artigas, Joan Domènech Ventura, Josep Codina Miranda, Ernest Valor Miralles i Miquel Palomares Català⁴.

Aquest comitè es va coordinar amb el de Barcelona per gestionar l'acolliment de refugiats; per muntar la logística necessària a l'hora de distribuir-los pels municipis del partit judicial que estaven disposats a acceptar-ne; i per organitzar totes les tasques de suport als que es van establir a Sabadell. El comitè sabadellenc tenia un abast comarcal, tot i que aquesta denominació es referia únicament als municipis del seu partit judicial.

Des d'un primer moment, les negociacions amb els pobles de l'entorn van donar un resultat favorable, ja que la major part de municipis van mostrar-se disposats a acollir un nombre important de refugiats. Els primers que van respondre positivament van ser: Sant Cugat del Vallès, Montcada i Reixac, Cerdanyola del Vallès i Sentmenat; després s'hi van afegir: Ripollet, Castellar del Vallès, Sant Quirze del Vallès, Polinyà, Santa Perpètua de Mogoda i Palau-solità i Plegamans. Entre tots, van oferir, d'entrada, la possibilitat de rebre'n uns 500, i, a finals de desembre de 1936, ja n'acollien més de 750.

Des de bon principi, es va fer una crida a la ciutadania local perquè aportés diners i articles de tota mena, per cobrir necessitats immediates; i per demanar a les famílies que acollissin, voluntàriament, a alguns d'aquests refugiats a casa

seva, de manera individual o famílies senceres. Així mateix, es va habilitar un local confiscat, del carrer d'Advocat Cirera, 3, com a magatzem, per recollir les aportacions ciutadanes i fer-ne la distribució entre els nouvinguts. També es van començar a preparar algunes cases expropiades, per hostatjar-hi famílies; i, finalment, es va habilitar un primer menjador per a refugiats, al Cafè Oriental, de la plaça Major.

Però, com en altres temes, ja hi va haver, d'entrada, un conflicte institucional. Les Joventuts Llibertàries van acceptar a Sabadell un centenar de refugiats, que havien arribat a Barcelona, al marge del control del Comitè Comarcal i dels responsables barcelonins. D'aquests, 50 menors van ser acollits a la Granja Escola Camperola, que la CNT havia muntat a la finca expropiada de can Argelaguet, i els altres, literalment, es van encolomar al comitè comarcal sense un acord previ. A més, la CNT va decidir acollir refugiats pel seu compte i recaptar aportacions populars, al marge dels comitès i de l'organització que havia muntat l'Ajuntament, tot i que hi tenia representants.

Però, en general, l'actuació dels organismes públics i la solidaritat ciutadana van entrar en funcionament molt aviat. Per una banda, la Conselleria de Sanitat i Assistència Social va oferir una revisió mèdica gratuïta a tots els refugiats. Per l'altra, va començar amb força la col·laboració de diferents entitats i persones per ajudar als refugiats. Així, la Cooperativa de Sastres es va oferir per confeccionar roba de franc; la Cooperativa de Barbers va comprometre's tam-

bé a donar serveis als nouvinguts, sense pagar; la Cooperativa de Forners “La Preferida” va prometre aportar uns 650 quilos de pa setmanals per als refugiats; els Espectacles Públics Municipalitzats van regalar entrades de cinema per assistir a les seccions que es feien en dies feiners a l'Euterpe i al Principal; i el Socors Roig Internacional va mobilitzar voluntàries per a la confecció de roba.

Però el més important i urgent era gestionar l'allotjament i l'alimentació dels nouvinguts. En un primer moment, es va pensar que el nou pressupost extraordinari de guerra era la solució; però no va poder tirar endavant perquè va ser anul·lat per la Generalitat de Catalunya. Amb aquest pressupost es pretenia resoldre les necessitats econòmiques d'aquesta nova funció, sense forçar l'aportació popular, i, en aquesta direcció, el 14 de gener de 1937, es va acordar en un ple municipal que el romanent de diners, recollits fins aleshores pel Comitè d'Ajut als Refugiats, passava a mans de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social, i que seria aquesta mateixa conselleria la que es faria càrrec dels possibles nous donatius voluntaris, que no es podien menysprear.

Però, un cop anul·lat el pressupost de guerra, es va plantejar la necessitat que els governs central i autonòmic es fessin càrrec del cost econòmic d'aquesta operació d'acolliment; es tractava que aportessin 1,50 i 2 pessetes diàries, respectivament, per a cada refugiat. Però el resultat d'aquesta demanda no anà en la línia esperada. La Generalitat de Catalunya, en sentit contrari, va ordenar traspasar

els romanents dels comitès comarcals a un Comitè Central; això va provocar una rotunda protesta dels regidors adscrits al de Sabadell i la dels sabadellencs que havien aportat diners per als refugiats del seu municipi, i la dimissió irrevocable dels representants que la CNT tenia en aquella comissió. No obstant això, el govern autonòmic, a canvi, es va comprometre a fer una aportació de 2 pessetes diàries per a cada refugiat, a partir d'abril de 1937, una quantitat totalment insuficient, si es té en compte que no es va tornar a parlar d'una possible aportació del govern central. Posteriorment, a finals d'agost de 1937, la Generalitat va anar més enllà; va dissoldre els comitès comarcals i el central d'ajuda als refugiats; i va constituir un Comissariat d'Assistència als Refugiats, ajudat per una Comissió Consultiva. D'aquesta manera, els ajuntaments es van convertir en simples gestors de les ajudes aportades i de les directrius marcades per aquest comissariat.

Així doncs, l'acolliment de refugiats es va barrejar amb altres conflictes interns de rereguarda, com el que enfrontava l'UGT i la CNT, i tradicionals conflictes de competències entre el govern municipal i autonòmic. Aquest últim, novament, va ser acusat d'un excés d'intervencionisme per part dels regidors locals.

Tot i això, la tasca més feixuga va correspondre als ajuntaments. Va caldre habilitar edificis per a residències, guarderies i menjadors, i sostenir-los amb menys recursos dels necessaris. I això no era gens fàcil.

Però la feina no es podia aturar. Així, en un local del carrer de Montserrat es va habilitar una escola per a nens refugiats de Madrid, gestionada per un matrimoni de mestres que els van acompanyar i que van ser ajudats per tres estudiants de l'Escola Normal. Un altre local del carrer de Sant Pau, 97, es va destinar a la mateixa finalitat, i així poder descongestionar la massificació existent en l'altre centre. Posteriorment, es van haver d'habilitar altres cases confiscades -al carrer de Corominas, 71, al de Víctor Balaguer, 76-78, i a la Torre Planas, de la Carretera de Molins de Rei-, per convertir-los en albergs i escoles per a infants refugiats.

Al mateix temps, es van convertir en centres d'acolliment col·lectius altres cases requisades en diversos indrets de la ciutat: al carrer de les Tres Creus, 75 i 132; de Duran, 18; de la Salut, 8 i 115; de l'Escola Pia, 2 i 12; de la Lluna, 31; de la Font Nova, 24-26; de Sant Quirze, 42; de Sant Oleguer, 75 i 134; de Víctor Balaguer 78; de la Via Massagué 22 i de la Rambla, 247-249⁵. També va ser destinat a residència el local del teatre dels "Campos de Recreo", del final de la Rambla. Així mateix, es van emprar per a aquest fi diverses cases expropiades -a l'Hospital i Casa de Beneficència, a l'Asil de les Germanetes dels Avis Desemparats, als Escolapis i a les Germanes Tereses de Sant Josep-. Unes 50 cases més, dependents de la Gestió Municipal de l'Estatge i procedents també de confiscacions a particulars, van servir per acollir, a títol individual, altres famílies de refugiats. En el moment de màxima presència de refugiats a Sabadell, en aquelles residències comunes van arribar a viure unes 950 perso-

nes; al voltant de 300, en cases habitades per famílies de manera individual; 230, en els albergs-guarderia; unes 100, en la Granja Escola Camperola de la CNT; 50 en el Casal d'Assistència. A més, unes 200, van ser acollides en diverses cases particulars, ja fossin individualment o en família⁶.

Però no tots els refugiats van dependre econòmicament de l'ajuda pública, i a mesura que va anar avançant la guerra i els recursos eren més escassos, un nombre important en va ser exclòs. Els motius van ser diversos, com es veurà més endavant.

A finals de desembre de 1936, ja eren ateses 541 persones des de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social i el seu nombre total va tenir una clara tendència a l'augment, ja que anaven arribant nous contingents. Entre aquests refugiats, en un primer moment les dones representaven entorn del 60% i els homes, del 40%; aquesta proporció es va anar desequilibrant en favor de les dones en la proporció de 65,5% a 35,5%, a causa de l'impacte de la mobilització general d'homes en edat militar. També cal destacar que, entre els refugiats, predominaven en general els menors de 18 anys, especialment, en el cas dels homes, ja que aquells representaven de manera estable entorn del 81%; entre les dones, també eren majoria, però en menor proporció, ja que el seu percentatge es va moure entre el 57 i el 46%.

Quadre 3. Nombre de refugiats a càrrec de l'assistència pública⁷

Mes	Any	Homes	Dones	Total	% d'homes	% de dones
Març	1937	316	452	768	41,15	58,85
Juny	1937	266	393	659	40,36	59,64
Setembre	1937	262	392	654	40,06	59,94
Desembre	1937	522	840	1.362	38,33	61,67
Març	1938	465	814	1.279	36,36	63,64
Juny	1938	513	903	1.416	36,23	63,77
Setembre	1938	606	1.098	1.704	35,56	64,44
Desembre	1938	577	1.100	1.677	34,41	65,59

Però l'acolliment de refugiats a Sabadell no va estar exempt de problemes. Era un contingent important de població, que arribava a una ciutat en la qual s'agreujaven els problemes de subsistència, a mesura que avançava la guerra.

Ja el novembre de 1936 algunes famílies que havien acollit refugiats a casa seva es van queixar, perquè van haver de fer front a despeses d'alguns acollits malalts, sense ajudes del comitè.

Així mateix, a principis de 1937, es va començar a denunciar el fet que alguns refugiats, amb recursos propis o

que rebien diners de familiars, continuaven aprofitant-se de les ajudes públiques sense necessitat. Això va obligar a elaborar una llista de persones en aquesta situació, per si calia procedir a la seva exclusió dels beneficis del suport institucional. També es denunciava que algunes persones, per oportunisme o per necessitat, anaven als menjadors per a refugiats sense tenir-hi dret. Això va comportar dotar tots els refugiats d'un carnet acreditatiu, un cop elaborat un registre general.

El febrer de 1937 va començar a haver-hi molts aldarulls, principalment en els menjadors col·lectius i en el magatzem de repartiment de roba i d'altres productes. Sovint, alguns refugiats es queixaven de la poca qualitat dels menjars servits i organitzaven protestes sorolloses. També hi va haver moltes baralles entre dones per veure qui es quedava la roba nova i qui la usada en els magatzems de distribució. Alguns refugiats es van denunciar entre ells, pel fet que n'hi havia que anaven diverses vegades a buscar roba, quan ja n'havien rebut feia poc, mentre els que en necessitaven, es quedaven sense. Una conseqüència de tots aquests problemes va ser el trasllat d'algunes refugiades conflictives a altres localitats; però, llavors, aquestes decisions van provocar picabaralles internes entre les diverses formacions polítiques i sindicals de la localitat. Els de la CNT, per exemple, van acusar directament d'excés d'autoritarisme i de manca de sensibilitat al conseller del ram, Manuel Farràs Baró. I si amb això no n'hi havia prou, en aquest mes, van començar a plantejar-se nombrosos conflictes més particu-

lars, per desavinences entre membres de famílies acollides i de famílies acollidores, que van portar a fer fora de casa seva a persones concretes o a famílies senceres.

Però el conflicte més greu es va produir el març de 1937 en l'escola per a refugiats del carrer de Montserrat. Es va considerar que els mestres que la gestionaven, acompanyants des de Madrid de molts dels infants que hi assistien, van tolerar actituds d'indisciplina dels alumnes contra les estudiants de magisteri que hi feien tasques auxiliars; aquestes s'havien queixat reiteradament als responsables de les conselleries de Cultura i de Sanitat i Assistència Social. Les autoritats van intentar posar ordre, sense aconseguir-ho. La resposta dels alumnes a les advertències de les autoritats fou la destrucció del mobiliari de l'escola, en un acte vandàlic. Aquest fet va provocar el tancament del centre, l'expulsió del matrimoni de mestres responsables -que eren pagats per una institució de Madrid-, i l'enviament d'uns quants alumnes a institucions correccionals de Barcelona.

De tota manera, els conflictes, lluny d'apaivagar-se, encara augmentaven més. La picaresca practicada a l'hora d'anar a buscar coses al magatzem del comitè continuava, la qual cosa va obligar a prendre mesures més dràstiques. Així, l'abril de 1937, es va decidir que les demandes de roba i calçat s'havien de canalitzar cap a la Conselleria de Sanitat i Assistència Social; que s'estudiaria cas per cas; i es donaria o negaria la petició, a partir d'un major control de la distribució de productes. Les autoritats també van haver de

denunciar a alguns acollits, que suggerien a alguns familiars seus que vinguessin per lliure a la ciutat i que ells els facilitarien allotjament i queviures, fet que va provocar algunes arribades de refugiats a Sabadell de manera irregular i nous problemes en els menjadors públics. També es va haver de suspendre la distribució d'entrades gratuïtes per anar al cinema, pels aldarulls que provocaven alguns refugiats i pel fet que alguns es venien les entrades que els havien regalat.

El juny de 1937 es va haver de prohibir als refugiats que s'emportessin menjar dels menjadors col·lectius a casa seva; que anessin per pobles de l'entorn a demanar caritat en nom dels refugiats, ja que no podien sortir de Sabadell sense permís; que abandonessin la ciutat de manera definitiva, un fet que va provocar queixes de les autoritats autonòmiques, per la irregularitat que això comportava, i també de les autoritats locals, que, a més, havien detectat que alguns utilitzaven carnets de qui havia marxat sense permís, per proveir-se de diverses coses.

A partir del juliol de 1937 començaven a mancar recursos bàsics i es van haver de prendre noves mesures per reduir la despesa. Fins i tot, es va arribar a acordar, tot i que no es va poder aplicar, la no acceptació de més refugiats a la ciutat per manca de recursos. La darrera onada de refugiats procedents d'Aragó, de Lleida i de Tarragona va complicar encara més les coses. Alguns refugiats que havien començat a treballar van ser obligats a pagar lloguer i manutenció si feien ús dels menjadors col·lectius, i a pagar-se de la seva

butxaca altres despeses, com les de roba i calçat. A partir d'aquest moment, les coses van anar a pitjor, agreujades pel fet que la Generalitat pagava cada vegada amb més retard les subvencions que corresponien a cada refugiat; la trampa consistia a aprofitar les discrepàncies -entre l'Ajuntament i la Generalitat-, en el recompte del nombre de persones que hi tenien dret; d'aquesta manera es retardaven les transferències corresponents.

El gener de 1938, ja en una situació molt precària, per fer front al sosteniment del nombre tan gran de refugiats que hi havia a la ciutat, a causa de la darrera nova onada dels fugitius de l'Aragó, es van haver de portar a terme mesures més dràstiques. Ja no es tractava de demanar la solidaritat material i la col·laboració, en forma de treball desinteressat, a la població. Ara es va demanar, de manera quasi imperativa, que les famílies que poguessin fessin una donació de diversos articles: un matalàs, un coixí, dos llençols i una manta, tant per ajudar als refugiats, com als soldats que eren al front. L'aportació havia de ser, aparentment, voluntària; però en el ban per difondre aquesta petició es deia que les autoritats militars passarien per les cases a recollir-ho. La sospita d'autoritarisme la corrobora la carta que l'Ajuntament va enviar a famílies benestants locals, tot obligant a ajudar als refugiats sota amenaça.

En aquesta missiva, enviada per l'alcalde Josep Moix Regàs a 116 famílies sabadellenques, es deia el següent:

“Fent ús de les facultats que m’han estat conferides per l’Honorable Conseller de Governació i Assistència Social de la Generalitat de Catalunya, derivades del decret del dia 18 d’octubre del 1937 de la pròpia Conselleria; i

Atès que la vostra situació domèstica i familiar no es troba exclosa del deure de col·laborar a l’ajuda dels evacuats de les zones de la bàrbara i inhumana guerra que sofrim;

He resolt que a partir del dia primer de febrer pròxim, us feu càrrec de l’allotjament i manutenció d’un dels nostres germans, el qual us serà presentat pel servei d’assistència local, que es troben refugiats en la nostra ciutat, amb l’advertiment, fet per única vegada, que la resistència a complir aquesta tan necessària resolució, serà traslladada als tribunals que atenen i jutgen els delictes de desobediència a les ordres del govern legal i de traïció al règim.

Serviu-vos acusar rebut de la present.

Sabadell, 26 de gener del 1938.

*Josep Moix*²⁸.

Efectivament, les famílies que van rebre aquesta carta eren majoritàriament benestants; un 61,2% eren d’empresaris de la indústria, del comerç i dels serveis i de professionals liberals; i un 27,6%, d’obriers qualificats. Però, a més, hi havia un component clarament ideològic, per no dir-ne una altra cosa, en la selecció dels destinataris d’aquesta carta. La van rebre persones que havien patit directament la repressió de rereguarda, amb assassinats i detencions d’alguns dels seus membres. També hi havia familiars de

persones que havien marxat de la ciutat i era conegut que es trobaven en terreny facciós. Així mateix, la van rebre alguns treballadors qualificats -comptables i tècnics-, que, en algunes fàbriques, s'havien convertit en els preservadors dels béns d'empresaris fugitius, tot formant part dels consells d'empreses socialitzades⁹.

La situació era desesperada tant per a les autoritats locals com per a molts refugiats. El març de 1938 es van denunciar algunes coses preocupants; per exemple, que en algunes cases en les quals vivien alguns refugiats, van desaparèixer mobles i estris de la llar, que es van posar a la venda; o que els responsables de la gestió de l'acolliment als refugiats ja no canviaven les bombetes foses, perquè es considerava que hi havia un excés de consum d'electricitat, malgrat que les autoritats n'havien aconsellat la seva reducció, en un moment en el qual ja s'aplicaven restriccions en el subministrament.

L'octubre de 1938 la Generalitat, en aplicació de mesures dràstiques d'estalvi, va decretar també la prohibició de canalitzar ajudes als homes compresos entre 18 i 45 anys, amb l'excepció dels que haguessin quedat exclosos d'incorporació a l'exèrcit; a les famílies, en les quals algun dels seus membre treballés; a aquelles que tinguessin estalvis superiors a 5.000 pessetes; i a les que rebien ajudes externes de familiars¹⁰.

A Sabadell, des de finals de 1936 unes quantes famílies benestants de Guipúscoa o que rebien ajudes del govern

d'Euskadi, i alguna de Madrid, van decidir viure pel seu compte i no acollir-se a les ajudes públiques. Altres refugiats, 53 en concret, van començar a treballar, principalment, en algunes indústries de guerra de Sabadell i de Barcelona, en la construcció de refugis també a Barcelona, en tasques de neteja en instal·lacions militars i en alguns serveis dirigits als mateixos refugiats. La majoria dels que treballaven, un 63%, eren de Madrid i la resta principalment del País Basc i de Màlaga, els que van venir primer.

Però això va ser l'excepció. La majoria va dependre durant tota la seva estada a Sabadell de les ajudes públiques i de la solidaritat. A mesura que augmentaven les dificultats, molts van marxar sense autorització i, segurament, van anar a parar a pobles petits de Catalunya o d'altres regions de la resta de l'estat, en les quals podien tenir parents. En aquells moments assegurar la subsistència en pobles petits era menys complicat.

L'acolliment als refugiats va posar també de manifest la desorganització existent a la rereguarda, i també les lluites internes, amb els conflictes de competències entre els diferents governs i entre partits i sindicats. També hi va haver refugiats agraïts i oportunistes.

Curiosament, pocs dies abans de Nadal de 1936, van venir a Sabadell uns periodistes anglesos per fer un reportatge sobre l'acolliment de refugiats a Catalunya; tenien per objectiu sensibilitzar la població britànica sobre aquest problema i

així poder aconseguir ajudes en el seu país. Es van endur una agradable impressió de la solidaritat popular, però van quedar decebuts per la manca d'organització i l'excessiva improvisació¹¹. Val a dir que s'estava en un moment inicial de l'organització de l'acolliment i s'anaven resolent problemes urgents sobre la marxa, i també sempre s'ha dit que en aquestes dates la solidaritat entre les persones és més intensa.

Durant la guerra, com ja s'ha vist, es va obligar a famílies benestants a acollir refugiats per manca de recursos. Però, un cop acabada, també es va comminar als refugiats a abandonar la ciutat sense miraments, amb un altre ban de l'alcalde en aquests termes:

“Con el fin de extenderles el oportuno salvoconducto para trasladarse a sus puntos de residencia cuando lo ordene la superioridad, se advierte a todos los refugiados que se encuentren en nuestra ciudad, y que aún no lo hubieren hecho, que deben personarse en las oficinas de beneficencia de este Ayuntamiento durante los dias 3, 4 y cinco del actual, de 4 a 5 de la tarde, significándoles que en caso de incumplimiento les seran impuestas las sanciones a que haya lugar. Sabadell, 1º de mayo de 1939. Año de la Victoria. El Alcalde, Josep Mª Relat”¹².

Aquesta ordre d'expulsió afectava a tots els arribats a Sabadell després del 18 de juliol de 1936, amb l'excepció dels que tinguessin mitjans propis i, a més, fossin addictes al nou règim; era també una mesura amb un fort component ideològic i classista¹³.

Fonts i bibliografia

Arxiu Històric de Sabadell:

Padró de veïns, 1936.

Vertical, 1937.

AHS. G82 115/242/281/282/283/284/285/286.

AHS. AMH, 2335/7/16.

Castells, Andreu (1982) *Sabadell: informe de l'oposició, volum V, Guerra i Revolució, 1936-1939*, Sabadell, Edicions Riutort.

Forrellad Vives, Fina (1989) "Els Refugiats a Sabadell durant la Guerra Civil, 1936-1939", *Arraona* 4, pàg. 55-70.

Notes

1. AHS. G82/281/282/283/284/285. Forrellad (1989), 55-70.
2. AHS, G82/281/282/283/284/285.
3. AHS. G82/281/282/283/284/285.
4. AHS, G82/242.
5. Algunes de les cases ocupades per refugiats de manera col·lectiva havien estat expropiades a diverses persones representatives de la burgesia local: Joan Bril Gorina, Josep Argemí Lacomà, Pilar Duran Amigó, Feliu Comadran Perich, hereus d'Antoni Llonch Roca, Joan Turull Fournols, Dolors Turull Sallarès, Teresa Viloca Puig (vídua de Brutau), Dolors Molins Margenat, Magdalena Lliteras Ferrer (vídua de Planas), Joan Murillo Mumburí i Pere Dalmau Gorina. AHS. G82/281/282/283/284/285.
6. Les famílies que van acollir refugiats van rebre subvencions, primer, del Comitè Comarcal d'Ajut als Refugiats i, després, quedaven incloses en les ajudes del govern autonòmic. *Vertical*, 12-10-1937. Castells (1982), 22.12 i 22.13.
7. Forrellad (1989), 79-70.
8. AHS. G82/115.
9. AHS. G82/115 i AHS. Padró de veïns de 1936.
10. AHS. G82/242/286
11. AHS. G82/242.
12. AHS. AMH 2335/7.
13. AHS. AMH 2335/16.